

УЧИТЕЛЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

Світлана ЖИЛА,

*доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови і літератури
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*

Аліна КАШУБА,

*магістрант першого курсу ОПП 014.01 Середня освіта. Українська мова і література
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*

ВИВЧЕННЯ МОВИ РОМАНУ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «ВІЧНИК» НА УРОЦІ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Дочинчева проза в українській літературі – феноменальне, новаторське явище, він співець Срібної Землі, в його творах постає панорамна картина життя Закарпаття зі звичаями, віруваннями, мовою та ментальністю горян. Літературознавці, критики й читачі твердять, що Мирослав Дочинець є передусім мовним майстром, а його романи – це мовні шедеври. До мови письменник ставиться з великим пієтетом і святістю. Є в Мирослава Дочинця розкішна новелетка «Про виродження з роду», в якій автор говорить про те, що людина протягом свого життя носить три головні племінні печаті: власне ім'я, одержане під час народження, родове прізвище, успадковане від пращурів, і мову, виплекану народом. Цих племінних печатей не можна зрікатися, як не можна зрікатися своєї крові й свого серця. Автор запевняє, що наймиліша, найсолодша мова в цілому світі – рідна мова, а хто в родині цурається своєї мови, приймає чужу і дітей їй навчає, той винародовлюється. Себто – вироджується зі свого роду. Це великий гріх проти народу і зрада його [1, с. 75]. Сакральний стосунок до рідної мови спонукає митця до творення особливої мовної партитури «Вічника».

Текст роману, побудований на філософському й фольклорному матеріалах, надає йому специфічної сугестивної сили. Диво цього роману зосібна в глибинах його мови. Мирослав Дочинець тут справжній майстер вишуканої прози, тут його філософський і фольклорний згусток, тут осердя його поетичної душі, суть і код реалізації екзистенціальної сутності людини. Мова твору дозволяє авторові відчувати свою землю, свої гори, свої води й сонце, а також чужі простори. Читачі розкошують серед мовних ланів прозаїка з міфологічною лексику на позначення концептів міфобуття, що декодує широкий простір духовної культури жителів Срібної Землі, допомагає розкрити глибинні пласти народного мислення закарпатців, з'ясувати специфіку етноментальних звичок, поглядів, вірувань; з історизмами та архаїзмами; екзотизмами (етнографізмами), що передають прикметні назви реалій із життя інших народів: румунського, китайського, грецького, ненецького, камчадальського, мінгрельського («Сила-силенна різноплеменного народу перейшла через мене» – скаже Вічник); старослов'янізмами; біблеїзмами; діалектизмами; жаргонізмами; професіоналізмами; вульгаризмами; з багатючими синонімічними рядами. Лексичне багатство роману допомагає Мирославу Дочинцю майстерно відтворити колорит епохи, яку він змальовує, особливості різних земель і народів, про які він оповідає.

Широко вводить у свій твір письменник діалектизми – ті слова, які вживаються лише на західній території України. Мирослав Дочинець залучає різні види діалектизмів: фонетичні, морфологічні, лексичні, фразеологічні, семантичні до мовлення своїх персонажів для їхньої мовної характеристики, для відтворення колориту Срібної Землі й вираження особливостей побуту горян. Але найчастіше автор послуговується

лексичними діалектизмами: вітця – батька [2, с. 14], кошарці – колисці [2, с. 14], ожумак зеленини – жменя [2, с. 15], паленка на хроні – горілка [2, с. 15-16], здри – дивись [2, с. 17], єден-два – один [2, с. 17], варішка – черпак [2, с. 18], ріща – зарослі, кущі [2, с. 31], панікою – панею [2, с. 33], жінчовкою – жіночкою [2, с. 33], гія-треба [2, с. 111], відсидів я і в румунській цюплі – в'язниці [2, с. 110], А ягоди від смолавки – нежить, застуда [2, с. 17], Зрідка проходила до нас молода красна жона з ціфрованою куделею – цяцькованою [2, с. 71].

Прислів'я та приказки пронизують увесь текст «Вічника». Ці стійкі афористичні вислови, що в стислій, точній формі висловлюють думку про певні життєві явища, реалії дійсності, людські риси, вчинки в їхніх характерних і специфічних ознаках, є скарбницею мудрості українського народу.

Прислів'я та приказки в романі слугують засобом характеристики персонажів, авторської оцінки зображуваних подій, відтворення народної мови, національного колориту, підкреслення народної мудрості.

Головний персонаж твору Андрій любить свою бабу за вміння користуватися народними словесними мініатюрами: «Хоч інші й не любили бабу, я до неї тягся. Мене зачаровували її сутемні ворожіння, мене веселили її замашні приповідки. Вони, як зернята, позападали мені в пам'ять: «Коби здоров'я, а гріхи будуть», «Многі ворони і коня вб'ялять», «Розумний пес на вітер не гавкає», «Чесному честь і під лавицею», «Кедь робиш махом – піде прахом», «Чоловік пахне вітром, а жона – димом», «Голого ремінь гріє», «Біда вимучить, біда й виучить», «Який корч, такий і прутик» [2, с. 18].

І це той випадок, коли любов до прислів'їв і приказок характеризує позитивно двох персонажів: і Андрія, і бабу.

Особливо інтенсивно використовується прислів'я і приказки в мові Вічника:

«Коли мусиш, то й камінь укусиш» [2, с. 30];

«Хто терпен, той спасен» [2, с. 31];

«Ворон ворону око не видовбає» [2, с. 38];

«Хіба святі горшки ліплять?!» [2, с. 51];

«Очі бояться, а руки роблять» [2, с. 53];

«Муха не боїться обуха» [2, с. 132];

«Хто має волю, той має долю» [2, с. 134];

«Народ скаже – як зав'яже» [2, с. 169];

«Ступити з вогню у полум'я» [2, с. 170];

«Ліпше з розумним загубити, чей з дурним найти» [2, с. 162].

Багатим на народні прикмети, прислів'я і приказки є мовлення Миколи Шугая – «оживленої душі народу», що «як птиця-мрія, б'ється у сліпій своїй убогості, неуцтві та забобні і вибухає помстою і жаданням справедливості» [2, с. 114]:

«Дим тягне долом – буде дощ» [2, с. 107].

«Доста раз глипнути на хлопа, аби спізнати, що то за потя» [2, с. 109].

«На людський роток не навісиш замок» [2, с. 109].

«На смітті й когут гордий» [2, с. 111].

«Вовк чує напасть» [2, с. 112].

«У круте дерево кривий клин б'ють» [2, с. 113].

«Жура душу точить» [2, с. 113].

«З честю підеш через світ, а без чести ані до сусід» [2, с. 115].

У прозі Мирослава Дочинця, як у переважної більшості новелістів, яскрава й колоритна метафорика. І роман «Вічник» не виняток. Перо письменника, міцне й загартоване, виписує метафору на певній загадковості предмета, про який мовиться. Погляньмо на Дочинцеві метафори, вчитаймося в них, порадіймо авторській майстерності: «Якби я так годен, як не годен, я б написав вербовим прутиком свою книгу на плесі води й втішно спостеріг би, як птахи з високости зчитують її і як слова, спіткнувшись об каміння

ріки, підносяться в небо, відтак спадають на землю місячною росою. Бо слово написане не вичахає, не обертається в земний тлін, як ті, що виводять його. Слово, зачате пером і запліднене мислю, несе свою службу довіку». ...

Слово йде за пером, наче за плугом [2, с. 3].

- «Зорі холодними списками кололи очі» [2, с. 39].
- «Роками мандрів, як камінцями в бурхливій поточині, перескакує моя пам'ять» [2, с. 232].
- «Тільки-но заполярне сонце зависало в блідих ночах, вибухала мовчазна колимська весна». ...
- «Модрини одягали смарагдові сарафани і підступами одна до одної, ховали звірів. Обважніло крехтами п'ятсотлітні тополі» [2, с. 217].

Справді бо, механізми естетичної дії Дочинцевих метафор діють за описами Ф. Гарсія Лорки, який твердив, що метафора змальовує нам предмет як квітку, нібито незнайому, ми впізнаємо його не відразу, а поступово – у «кольоровому сьайві», яке породжує відчуття подоби [3, с. 214].

Метафори спалахують у романі Мирослава Дочинця «Вічник» як цвіт папороті в купальську ніч: яскраві, сонячні.

А хоч би й оця: «І от на самий Іван – день вночі коло ватри дівчак задрімав. Коли прохопився, огонь вигорів, зате звізди так осяли долину, що кожна росинка на травиці сміялася» [2, с. 70].

Метафори у творі письменника виконують різні функції.

Порівняння у Мирослава Дочинця точні й соковиті:

- Слово йде за пером, наче за плугом [2, с. 35].
- «Нам кортіло любити дівчат, але випало пізнати коротку, як березнева днина, любов до України, до її малого Карпатського терену, в який вона зараз пускала своє калинове коріння» [2, с. 8].
- «Річка вивергла мене на зарінок, де я зачепився за навислу вільху і, як килава жаба, вицабав на берег» [2, с. 10].
- «Деінколи крізь галуззя вцірялося, як мачуха на діти, бліде сонце» [2, с. 11].
- «Платочка такого сальця для шлунка – як мастило для воза [2, с. 157].
- «Жвавий, як мотиль, 100-літній дід Петро Стойка» [2, с. 158].
- «Борода біліша за сорочку» [2, с. 158].
- «Якщо маєш у собі цілість, то ти як зернина, що впала на землю» [2, с. 159].
- «Дідо легкий, як перо, трава під ним не гнеться» [2, с. 159].
- «І з упослідженої окраїни постане Україна – кріпка, пишна і благородна, як новий Єрусалим» [2, с. 186].
- «Дім твоєї душі – твій храм, двір твій – твої небеса, праця твоя – твоя молитва» [2, с. 186].
- «Така смерекова церквиця і в нас стояла на бережку – як бузьок, що задер дзьоб у небо, а крила спустив на землю. І, як пір'я, стікали її боки тоненькими дралицями, облизаними дощами» [2, с. 71].

Епітети в романі Мирослава Дочинця вишукані: «золоте стило хисту» [2, с. 3], читачі – «солодкі мої» [2, с. 5], «у кам'яній коморі Природи» [2, с. 5], «Срібною Землею» [2, с. 169], «Мені судилося бути і на її барвистих хрестинах, і на чорній тризні» [2, с. 168]. «Чорний ліс посірів, посмутнів. Неначе видуло з нього рештки земної душі» [2, с. 168]. Автор використовує найрізноманітніші епітети: зображальні й оцінні; звичайні, вжиті у прямому значенні й метафоричні, гіперболічні, іронічні, які виконують багато функцій.

Окрім багатой лексичної партитури, вишуканості таких тропів, як порівняння, епітети, метафори, уособлення (прозопопеї), персоніфікації, художність мови «Вічника»

забезпечується також такими синтаксичними фігурами: інверсією, еліпсою (пропуском у реченні слова чи словосполучення, яке легко поновлюється з контексту), апосіопезою (з гр. мовчання), анафорою.

Використання анафор Мирославом Дочинцем у романі «Вічник» вражає читачів. Відомо ж бо, що анафора найчастіше використовується у віршах, а у прозових творах вона трапляється рідко. На початку роману «Вічник», коли наш головний герой потрапив у кам'яний котлован, рятуючись від розстрілу, письменник використовує розлогу анафору, яка виконує в тексті різні функції. Після важких боїв за Карпатську Україну, поранення, після мадярського полону, в якому знущалися над бранцями: били прикладами в обличчя, чоботами трошили голови, «силували колінкувати і пускали в роти струмені сечі», заганяли багнетами в крижану Тису, Андрій Ворон потрапляє в Чорний ліс і в темному болітці приймає купіль у нуртливій тепліні. Як відомо, вода передає інформацію. За допомогою анафори «Бульк – бульк – бульк...» письменник знайомить читачів із народженням Вічника і образом води, із матір'ю: «Моїм сонцем і моїм місяцем була мамка» [2, с. 14], дідом: «... Широкоплечий, як двері, ввижалося, що хижа наша тримається на дідових раменах. Та так воно й було» [2, с. 15], з бабою: «... Між нами крутилася, як веретено, баба. Така ж суха і чорна. Її пташині вічка – поприни діривили насскрізь. Баба вгадувала всі мої заміри, звідкись знала про всі мої денні гріхи. Сусідкам вона всі кишки попереїдала. Бабиного язика боявся навіть сільський піп» [2, с. 17], батьком: «Челядь називала моїм вітцем молодого пана Драга, що приїздив сюди з Відня до діда на вакації. Так і спізнався з моєю мамкою» [2, с. 19], історією роду Драгів, із виздоровленням Андрія: «Чорна вода наче виссала з мене смертельну втому...» [2, с. 21]. Анафору «Бульк – бульк – бульк» автор повторює аж шість разів. Ця прозаїчна анафора підживлює та емоційно увиразнює образи родичів Вічника і його самого і виконує композиційну функцію, ув'язуючи родину Андрія Ворона в єдине ціле.

За допомогою прозаїчної анафори «Про те ...», яку Мирослав Дочинець використовує аж дев'ять разів, твориться цікава розповідь про пригоди Вічника в Чорному лісі – цьому кам'яному котловані:

- «Много можна повісти про те, що було зі мною далі. Про мої труди і дні, про знегоди і просвітки, про втрати і втішні добутки. Про те, як привалила мене в хатчині лавина і кізка зігрівала моє непритомне тіло, вилизувала мої рани – і ми продихали в снігу діру і порятувалися; і я знову ліпив-обновляв у морозній ціпені своє розорене житло...» [2, с. 188].

- «... Про те, як одного дня залишена без сіна, пропала коза і я здер у пошуках весь білий світок, і ревів, як ведмідь, від розпуки; а вона заявила в провесінь – космата, веселоока, з одвислим черевцем і до першої паші привела двоєчко зозулястих збитошних козенят...» [2, с. 188].

Оскільки мовна тканина роману Мирослава Дочинця «Вічник» є розкішною, то під час розгляду цього твору на уроці позакласного читання бажано розглянути ідейно – естетичні функції його мови як засобу творення художніх образів. Аналіз мови художнього твору в старших класах профільної школи може здійснюватися за допомогою різних методів і прийомів. Ми запропонуємо учням провести самостійне дослідження поетики роману «Вічник» за рубриками, частково озвученими в нашій статті й довести художню доцільність тих чи інших художніх засобів у певному контексті.

Література:

1. Дочинець М. І. Розрада – гора. Під Вороновим крилом. Мукачєво: Карпатська вежа, 2017. 192 с.
2. Дочинець М. І. Вічник. Мукачєво: Карпатська вежа, 2013. 280 с.
3. Галич Олександр, Назарець Віталій, Васильєв Євген. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. Олександра Галича. Київ: Либідь, 2001. 488 с.